

Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 14 квітня 2016 року, м. Луцьк: Луцький педагогічний коледж, 2016. – 432 с. С. 16-19.

УДК 130.26

Ємельянова Ю.П. (м.Луцьк)

ПРОБЛЕМА ДОВІРИ МІЖ ЛЮДЬМИ У КОНТЕКСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті розкрито специфіку формування у людини почуття довіри як важливої соціальної характеристики особистості. Автор підкреслює важливість набуття досвіду відносин довіри у певному етнічному соціально-культурному середовищі. Плідна комунікація на підставі почуття спорідненості та довіри може стати зразком моральних відносин між людьми у сучасному глобалізованому світі. Рефлексія над проблемою довіри між людьми можлива вже у шкільному віці.

Ключові слова: довіра, людська спільнота, соціальний простір, культура етнічна, комунікація.

Problem of mutual trust between individuals in the light of ethnical-cultural research

This article analyses the specific of development of sense of trust as an important social characteristic of an individual. Author emphasises the importance of obtaining experience of trusting relationship in a particular ethnical social cultural environment. Productive communication based on sense of trust and consanguinity can thereafter serve as a model for human communications in the modern globalised world. Reflexion on the problem of mutual trust between people can start in adolescence.

Key words: trust, human community, social space, ethnical culture, communication.

В статье раскрыта специфика формирования у человека чувства доверия как важной социальной характеристики личности. Автор подчеркивает важность приобретения опыта доверительных отношений в определенной этнической социально-культурной среде. Продуктивная коммуникация на основе чувства родства и доверия может стать образцом моральных отношений людей в современном глобализованном мире. Рефлексия над проблемой доверия между людьми может начаться уже в школьные годы.

Планетарне людство демонструє великі зміни у соціальній сфері, які супроводжуються соціальною нестабільністю. Руйнуються локальні соціальні порядки та норми, культурні стереотипи, системи цінностей. Стає помітним перехід від соціоцентричної до персоноцентричної організації соціокультурного середовища. Збільшується можливість вибору стратегії життя окремою людиною, але водночас росте почуття втрати особистісної цілісності. Помітною стає тенденція до збільшення кількості людей самотніх як наслідок їх добровільного вибору. У соціальних та гуманітарних дослідженнях повстає проблема волі, свободи, ідентичності, суб'єктності, й у той же час проблема милосердя, віри, довіри та інших психо-соціальних феноменів.

Зосередимось на понятті «довіра» та проаналізуємо його як важливий психо-соціальний феномен у контексті етносоціальних і етнокультурних досліджень. Чому саме у такому контексті? Справа у тому, що за останні більш як півстоліття соціальні відносини здебільшого набувають етнічного кольору, а спостереження цього феномену відбилося у науковій літературі у словосполученні «етнізація соціальних відносин». У такому разі довіра, як розповсюджений психо-соціальний феномен, теж мусить мати етноспецифічні забарвлення, і тому **метою нашої розвідки** стає проблема довіри як феномену насамперед конкретно-етнічного.

Безумовно, довіра повстає як важлива умова людської взаємодії, як підстава функціонування соціального простору. Феномен довіри присутній у всіх сферах буття людини, будь то життя приватне чи суспільне. Довіру можна вважати тотальною емпіричною категорією, що потребує її відповідної експлікації як істотної характеристики функціонування всього соціального цілого, без чого його розуміння буде неможливим. При навіть поверхневому аналізі довіри можна помітити, що суспільство функціонує як система багаторівневої взаємної довіри. Більшість форм і процесів ділової комунікації, яка є вагомим компонентом соціального управління, теж містить у собі феномен довіри. Відома усім формула Томаса Гобса «війна усіх проти усіх» можлива лише у теорії, тому що суспільство, збудоване на відсутності довіри, не може існувати в реальності.

Цінність довіри стає дуже високою за часів сучасної техногенної цивілізації, у якій поширюється тенденція індивідуалізації, руйнуються зв'язки між людьми, набувають поширення занадто раціоналізовані стосунки.

Як явище свідомості й поведінки людини довіра аналізується у різних галузях науки, стає предметом філософських дискусій, темою мистецтва. Довірі присвятили свої розвідки такі відомі дослідники, як Е. Аронсон, А. Байєр, М. Бубер, Г. Гарфінкель, Е. Гіденс, М. Дойч, Е. Еріксон, Н. Луман, Д. Майєрс, А. Г. Маслоу, Е. Пратканіс, К. Роджерс, А. Селігмен, Е. Фромм, Ф. Фукуяма, Р. Чалдіні; В.П. Зінченко, І.А. Ільїн, В.В. Козлов, Б.З. Мільнер, Б.А. Рутковський, Т.П. Скрипкіна та ін.

Відомий польський соціолог П.Штомпка розробив теорію довіри, у якій розглядає цей феномен як ключовий елемент соціальних відносин та проводить понятійний й типологічний аналіз категорії довіри. Теорія Штомпки повстала у той час, коли відомі теоретики соціального процесу визначили сучасне суспільство як «суспільство ризику» (У. Бек, Н. Луман, Е. Гіденс та ін.). У такому суспільстві деякі ненавмисні наслідки діяльності людини стають головною рушійною силою історії і суспільства, можуть

привести його до драматичного стану, і лише збільшення почуття довіри здатне нейтралізувати непередбачувані ситуації.

П. Штомпка визначає важливі види довіри: це, наприклад, особиста довіра до індивідів, з якими людина безпосередньо вступає в прямі контакти, включаючи «віртуальну» особистісну довіру. Окремо Штомпка подає категоріальну довіру (стать, раса, вік, релігія, добробут), позиційну довіру (або недовіру) певним соціальним ролям (мати, лікар, друг тощо). Соціолог виокремлює групову довіру (футбольна команда для фанатів, студентська група для професора), інституційну (школа, університет, церква, банк тощо), довіру інституціональним практикам і процедурам (як віра в те, що проходження їх принесе найкращі результати). Штомпка ретельно аналізує довіру науці, демократії, вільному ринку, комерційним діям та продуктам, політичним порядкам та режимам і багатьом іншим феноменам. Він справедливо вказує на те, що у так званому «відкритому» суспільстві соціальні спільноти, індивіди потребують перманентної присутності довіри, тому довіра стає важливим соціальним інститутом.

Штомпка надає феномену довіри онтологічного статусу та пропонує три виміри довіри. Перший характеризує раціональні односторонні або багатосторонні відносини між людьми. Довіра у такому випадку служить попередньою умовою і результатом успішного співробітництва. Другий вимір довіри пов'язаний з особистісними рисами: йдеться про так звану «базову довіру», «імпульси довіри», тобто «фундаментальну» довірливість живої істоти, яка демонструє багатогранність своєї особистості і поведінки, зокрема їх емоційність та ірраціональність. Третій вимір довіри пов'язаний з культурним аспектом, тому що рішення довіряти чи не довіряти один одному приймається людиною з урахуванням культурного досвіду, культурного контексту.

Цей третій вимір онтологічного ракурсу довіри – акцентування культурного контексту – потребує коментарів. Наприкінці ХХ ст. змінюються методологічні стандарти у розумінні історичного руху, культура

як така входить (як найважливіша складова частина) в історичний процес. Формуються соціокультурні концепції, в яких затверджується погляд на культуру як на спосіб еволюційної самоорганізації окремої спільноти (О. Ахієзер, Є. Бистрицький, А. Гусейнов, М. Каган, Е. Маркарян, В. Стьопін, Е. Орлова та ін.). Культура розуміється як інструмент глобального еволюційного процесу, із допомогою якого створюється «програма» розвитку світу людини. «Програма» передбачає дію складних психічних процесів, притаманних саме людині. Вони дозволяють розпочати («запустити») розвиток індивідуальних психічних і інтелектуальних здібностей членів людських спільнот у давнині, а пізніше акумулювати та відтворювати їх у інтерсуб'єктивному локальному смислового середовищі. У таких локальних соціально-культурних середовищах соціальність інстинктивна, «природна» набуває нового змісту й стає соціальністю «воління». Новий тип зв'язку між людьми можна позначити як людську довіру, яка допомагає затверджувати договірні та конкурентні відносини, формує дуально-родові структури. Специфіка взаємовпливу психічного та культурного породжує здатність людини до «подвоєння» реальності в ідеальних образах, тобто до створення та репродукування ідеально-духовного світу. Такий світ можливий в певних смислових межах, у кордонах яких ідеальні образи отримують однозначне тлумачення. Таки локальні соціально-культурні середовища можна назвати етно-соціокультурними спільнотами або етносами. Культура кожної етнічної спільноти організовує свій особливий тип «соціального взаємозв'язку», створює «соціальне поле», зміцнює або змінює «соціальні позиції», окреслює межі локальної соціальної організації, у тому числі, на засадах довіри.

Доведено, що створення та відтворення спільноти (за вказаною програмою) як інтерсуб'єктивного локального смислового середовища відповідає загальному алгоритму еволюційного процесу в його русі до людини «Розумної»: першим кроком у цьому процесі стає створення «людину етнічної» [1]. Етнос формується та відтворюється як психокультурний «конструкт», умовою існування якого є соціокультурна спільнота

людей. Матеріали досліджень М. Бернштейна, О. Ухтомського, М. Мерло-Понті, Дж. Гібсона та багатьох дослідників з етології, антропології, культурології виявляють зв'язок тілесної структури людини і способів створення єдиного інтерсуб'єктивного простору зі знаковою поведінкою та мовою спілкування, грою, ритуалом, міфом, казкою, – підставою чого є, безумовно, довіра. Саме в етнічному середовищі формуються та зберігаються оптимальні умови психо-фізичного комфорту у відносинах між етнофорами – довіра, і цьому є пояснення. Справа у тому, що структура етносу передбачає повну гомологію, тобто соціальну та культурну рівність кожної особи-етнофора. Така рівність створює ні с чим не зрівняне почуття комфорту як довіри «до своїх», які не можуть образити чи зрадити. Довге існування людства малими етнокультурними групами зберегло у пам'яті людини це фундаментальне почуття довіри як відносної безпеки.

Так, виокремив третій, культурний рівень довіри, Штомпка досліджує його генеалогічну основу, а саме колективний, історичний досвід суспільства. Він пише про існування «культури довіри» як ціннісно-нормативні системи, що заохочують довіряти іншим, або, навпаки, провокують недовірливе ставлення до інших. Культура довіри складається якщо переважає позитивний досвід, а для різних сфер соціального життя довіра з великою ймовірністю стає характерним правилом. І, навпаки, у разі поширення негативного досвіду формується культура недовіри. Саме культурний рівень є визначальним у процесі формування громадянського суспільства [2].

Змішання стилів соціальних відносин і соціальної поведінки при збільшенні вимушених контактів представників різних культур призводить сьогодні до кризового стану соціальності як видового зв'язку індивідів, що викликає хаотизацію і непередбачуваність соціального руху як на індивідуальному, так і на груповому рівні. Помітним негативним наслідком зростаючої щільності взаємодій представників різних культур у зв'язку з глобалізацією і міграцією стає збільшення почуття недовіри між людьми.

Необхідно пам'ятати, що людина – результат розвитку Всесвіту, але він починається для кожної людини в дитинстві із Малого Космосу – родини, Батьківщини, відчуття комфорту перебування серед «своїх». Тому на сьогодні для розвитку українського суспільства важливим є пошук спільної інтегративної ідеології як світоглядної бази для людських взаємин у формі етики довіри, що пануватиме в громадянському суспільстві як фундаменті усіх позитивних перетворень в Україні.

Список використаних джерел:

Емельянова Ю.П. Этнос в социокультурной реальности [монография] / Ю.П. Емельянова. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2013. – 456 с.
Фреик Н. Петр Штомпка Доверие: социологическая теория //Н.Фреик – Социологическое обозрение. – 2002. – Том 2 – № 3. – С. 30-41.